

Dékán Mária

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

A *stent-graft* kifejezéssel kapcsolatban kérdezek. Ez egy eszköz, amelyet betegbe ültetnek be. Létezik *stent* és *graft* is, de a kettő együtt is? Én kötőjellel írom, de nem biztos, hogy helyesen.

VÁLASZOK

Bősze Péter

A *stent graft* angol szakkifejezés, amelyet a forrásnyelv szerint írunk, tehát külön. Magyar neve nincs.

Fogalmak.

Az idegen szavak szótára (Tolcsvai Nagy Gábor):

A *protézis* jelentése az orvosi nyelvben: mesterséges, nem élő anyagból készített testrész vagy szerv valaminek a pótlására.

A *stent* jelentése: üreges szervek (erek, epevezeték) nyitva tartására, megtámasztására beültetett eszköz.

Dorland's dictionary:

Stent: a) formázat valaminek a rögzítésére, b) csőszerű készítmény üreges szerv működésének biztosításához (intravascular, ureteral stb. stent).

Prosthesis: mesterséges valami hiányzó testrész helyettesítésére.

Molnos Angéla (Magyarító könyvecske):

Protézis: mű-, vagy pótszerv (*mű- vagy pótvégtag* stb.); *pót-* vagy *mű-*.

Gaál Csaba

Két könyvemben is szerepel a *stent* szó, melynek eredetét lábjegyzetben a következők szerint magyarázom:

Charles R. Stent (1807–1885): londoni fogorvos, aki lenyomatokat készített termoplastikus anyagból *to stent* (angol szó a XIV. századból): kitágítani

A szót magát *endoprotézisként* fordítottam, melynek vannak öntáguló formái is. Magyarul is tulajdonképpen a közhasználatba átment – tágabb értelmű – *protézisként* mondanám, hiszen feladatát tekintve valóban nem más. Mindezt annak ellenére gondolom így, hogy a csípőprotézis nem csípőstent, de az ér- és szívsebészetben és a gyomor-bél sebészetében alkalmazott stentek is valójában protézisek (pl. tumor áthidalására fémszentek vagy fémprotézisek). Ez az a helyzet, amikor már annyira átment az orvosi köztudatba, hogy ezen már változtatni aligha lehet.

Összegezve én egyszerűen protézist értek alatta, amely a sokfélesége miatt gyűjtőfogalomként is felfogható. Hogy melyik fajtája, az a szövegkörnyezetből kiderül. A *stent* és a *protézis* bizonyos fenntartásokkal rokon értelmű szóként is kezelhető, például: *choledochusstent* helyett írható *choledochusprotézis* ('epeúti protézis vagy stent'), de megjelölhető és egyértelművé tehető, ha azt mondjuk: *oesophagusstent* helyett, hogy *oesophagusprotézis*, *vastagbélprotézis* stb.

Szabolcs Zoltán

A *stent graft* olyan összenyomott dróthálós műanyagból készült cső, amely, ha megszüntetik az összenyomottságát, kitér, kifeszül, nekifekszik az érfalnak. Összenyomva helyezik az érbe; kitérve megszünteti például a szűkületet, biztosítja a véráramlást. A magyar neve *öntáguló műér* lehetne.

Gaál Csaba

Egyetértek, de:

- nem mindegyik *stent* öntáguló
- nem mindegyik *stent* kerül érbe, hiszen – mint írtam – beültethető bélbe, nyelőcsőbe, epeútba.

Vagyis mindig jelzős szerkezetbe kell helyezni, hogy pontos legyen a fogalom.

És a *protézis*? Az már annyira „domesztikálódott”, hogy elfogadható. Ekkor egyszerű a helyzet, hiszen az *érprotézis*, *epeútprotézis*, *nyelőcsőprotézis* szavak mindent egyértelműen kifejeznek. És ha ezek nem merev eszközök, akkor hozzátehetjük, hogy *öntáguló*. Mi lenne, ha vagylagosan használnánk?

Berényi Mihály

Az angol nyelvű szakirodalomban *stent graft*, *stent-graft* és *stent grafting* váltakozik.

Stent: műanyagból, fémből vagy fémhálóból készült cső, amelyet az átjárhatóság megőrzésére helyeznek be csöves szervekbe (ér, nyelőcső, uréter, húgycső). A *Magyar Urológia* legutóbbi száma (2017;29:77) a *stent* helyett *betétet*, *sínt* javasol, a terjedő *sztentelés* helyett *sínezést*, *sínbetételhelyezést*, *betétbehelyezést*.

Graft: az angol *to graft* ('átültet, hozzátesz') igéből: 'átültetésre alkalmas élő emberi szövet' (szív, vese, bőr stb.).

Stent graft vagy *covered stent*: 'olyan fémhálóból készült speciális stent, amelyet kívülről műanyag borít.' A belső rugalmas fémháló és a külső műanyag együtt alkotja a cső falát. A hasi aneurizma bonyodalmait ilyen – érbe helyezett – csőhálóval lehet megelőzni. Szerintem a magyar nyelvben egyaránt főleg a *stent graft* és a *stent-graft*. Nevezhetnénk egyszerűen *érbetétnek*. A *graftot* hagyjuk meg *élő szövetnek*.

ÖSSZEGEZVE (Bősze Péter)

A *protézis* jelentése *mű-/pót-* előtagú összetétel a helyettesítendő valami nevével (*művégtag*, *műfog*, *műér* stb.). Általánosan: *pótlás*, *pótszerv* stb. *Csípőprotézis* = műcsípő, csípőpótlás.

A *stent* kettős jelentésű: Valaminek a rögzítése értelemben *támasztéknak* nevezhető. Az üreges szerv átjárhatóságának megtartása jelentésben *cső + pontosító kiegészítés* (*ércső*,

húgyvezetékcső stb.; elé tehetjük a *hálós* jelzőt [*hálós ércső*]).
Megjegyzés: az elmondottak javaslatok, végleges elnevezéshez szakmai egyeztetés is szükséges.

Gaál Csaba

TISZTELT SZERKESZTŐSÉG!

Az orvosi közleményekben szabatosan, pontosan kell fogalmazni, és a szép stílus révén egyben megőrizni az írás olvasmányosságát is. Ezen belém rögződött tulajdonság szerint ítélek meg sok közleményt, származzon az akár nyelvész tollából. A pontosságot nemcsak magamtól, de mástól is elvárom. Kéziratot csak akkor adok ki a kezemből, ha sokszori és pihentetés utáni átolvasás után sem fedezek fel benne hibát. A lap 2016. decemberi számában megjelent *Hogy tetszik lenni? Hogy vagyunk, hogy vagyunk?* (Kuna Ágnes) című írásban tűnt fel több olyan hibás elem, amely többszöri átolvasással vagy utánajárással elkerülhető lett volna.

CSAK PONTOSAN, SZÉPEN... Az első és a második bekezdés végén ugyanaz a gondolat kerül papírra, ami a figyelmesen olvasónak rögtön szemet szúr. Az az érzésem támad, mint ha nem tételeznél fel rólam, hogy egyszeri közléssel megértettem.

„[...] két nyelvi jelenségre tér ki: az orvos által használt tetszikelésre, valamint a többes szám első személyű alakok mintázataira és szerepére.”

„[...] az orvos nyelvhasználatára összpontosít a tetszikelés és a többes szám első személyű nyelvi formák vizsgálatakor.”

Később így vezeti be az egyik alcímet: „A tanulmány további részében az orvos nyelvhasználatában adatható többes szám *második személyű* nyelvi elemek használatára és szerepére térek ki [...]”. Majd következik az alcím: A többes szám *első személyű* nyelvi elemek használata.” (Kiemelés tőlem.) Ez az ellentmondás nem figyelmetlenség, hanem öreg hiba.

Az egyik felsorolásban szerepel: „van egy 114-es *hemoglobinunk*”. Ez lehetne elírás, de lehet felületességből adódó melléfogás is. Ha az ember egy közleményben több bosszantó baklövést is észlel, akkor bizony inkább a vétkes mulasztásra gondol.

SZAKMAI MEGFONTOLÁS Az *Orvos és szakember* alcímnél olvasok a lehetséges magyarázatokról, melyek a többes szám első személyű elemekre utalnak: „Az egyes munkaszakaszokat felváltva is végezheti az orvos, illetve az asszisztens (oltás, receptírás, EKG-készítés).” Majd így folytatja: „A példákban sok esetben nem is tudjuk eldönteni, hogy a valós cselekvést ki végzi vagy végezte (ki írja fel, ki utalja be, ki oltja be). Ezek jellemzően egy munkavégzési szokásrendbe illeszkednek.”

Szakmai kifogásom ismertetése előtt az alapkiindulás. Az orvos megbízhat bizonyos feladatokkal olyan erre kiképzett személyeket, akik alkalmasak tanulmányaik és képességeik folytán, és akik megfeleléséről az orvos megbizonyosodott: vérvétel, vénakanül létesítése, infúzió beakasztása, vérnyomásmérés stb., de nem vehetnek át orvosi feladatokat!

Az írás szerzője szerint – többek között – az orvos és az asszisztens „felváltva” végezhet receptírást, utalhat be, és olthat azt az érzést keltve, mintha két egyenrangú félről lenne szó. A receptírás és a beutalás kizárólag az orvos feladata! A receptírás lényege nem az, hogy ki adja a formát (kézírás vagy gép, amit valóban végezhet asszisztens), hanem azzal válik érvényessé, ha az orvos aláírja, azaz hitelesíti, amiért felelősséget is vállal. Ugyanez vonatkozik a beutalásra: nem a nővér feladata a kórházba utalás. Ami pedig az „oltást” illeti. A nép nyelvén ez mindenféle tűszúrásos tevékenységet jelent, így tehát a *védőoltást* és az *injekciózást* is. Az oltás mind a *Magyar értelmező kéziszótárban*, mind a *Helyesírásban* (Osiris), mind pedig az *Orvosi lexikonban* csupán a ’védőoltás’ értelemben használatos. Az injekciózás is orvosi feladat, de – ellenőrzés mellett – megbízhat egy arra alkalmas asszisztens is. Nem állja meg a helyét, hogy „nem is tudjuk eldönteni, hogy a valós cselekvést ki végzi”. Egyik beteg sem mondja, hogy a nővér ilyen és ilyen receptet írt fel nekem, vagy hogy az asszisztens beutalta a kórházba. Itt nem egyszerű „szokásrendről” van szó, hanem szigorúan szabályozott, jogi felelősséggel járó munkáról.

TANULSÁG Az orvoslás és a nyelvészet nagyban különbözik mind a pontos munka, mind pedig az írás vonatkozásában. Minden szónak ülnie kell, nem lehet hanyagul fogalmazni. Az orvostudományban adott esetben még egy tizedesvesztő hovátétele is halálos következménnyel járhat! Csak akkor tudunk hatásosan együttműködni, ha a nyelvészek többet megtudnak munkatársaikról, az orvosokról és azok munkájáról, mint ahogyan nekünk is ismernünk kell alapvető nyelvi fogalmakat.

VÁLASZ

Kuna Ágnes

Az említett tanulmány anyagát közel 400 orvos-beteg találkozó adta, amelyen 2012 őszén személyesen vettem részt. Négy háziorvosi rendelőben (két vidéki, két budapesti férfi háziorvos munkáját figyeltük meg egy pszichológus-nyelvész munkatársammal (4). Az orvosokkal interjút is készítettünk a munkavégzésük rendjéről, jellemzőiről (35–43 perc terjedelemben) (3). Ezt kiegészítettük 2013-ban egy kérdőív felméréssel, amelyben 50 orvos és 50 beteg vett részt (2). Többek között ez szolgált alapul a tetszikelés használatának a bemutatásához.

A cím a közelítés nyelvi stratégiáit ígéri az orvos-beteg találkozóknak. Az említett bekezdések végén az ismétlés nem „kiokáltként” szerepel, hanem a címben jelölt megközelítésnek a kétirányú témafejlődését, annak kifejtését szolgálja (tematikus előrehaladás).

A „többes szám második személyű nyelvi elemek”-nél a második sajnálatos figyelmetlenség, igaz van, hogy javításra, helyesbítésre szorul.

A nyelvészeknél az adatközlő által közölt adat olyan, mint az orvosnak a tizedesvesztő. Nem lehet tetszőlegesen meg-

másítani, vagy akárhová tenni. A „114-es hemmoglobinunk” adatközlőtől származik. Egy sic!-kel valóban lehetett volna jelölni.

Az ORVOS ÉS MÁS SZAKEMBER alcím a példával lényegében lezárul. Ezt az értelmezést a tördelési forma talán nem teszi egyértelművé. Lehetett volna külön alfejezetcímet adni neki, de mivel a tanulmányban – a folyóiratbeli cikkekhez képest – így is elég sok alfejezet szerepel, ezért ezt nem tettem meg. Azt feltételeztem, hogy számos nyelvi tényező enged arra következtetni, hogy ez nem ennek az alfejezetnek a részletes kifejtése. Minden hasonló fejezetben van alfejezetcím, rövid bevezető, aztán jönnek a példák; majd következik a másik alfejezet, rövid bevezető és a példák. Az ORVOS ÉS MÁS SZAKEMBER fejezetben is így van. Aztán új bekezdésben az első mondat így hangzik: „A példákhoz azt is láthatjuk, hogy a T/1.-es alakok különböző mintázatokat hoznak létre.” És itt összefoglalódik az T/1. összes mintázata nyelvi is kifejtve: ORVOS ÉS A BETEG, EMPATIKUS HASZNÁLAT, ORVOS ÉS ASSZISZTENSŐ, ORVOS ÉS MÁS SZAKEMBER. Sajnálom, ha ez mégsem lett egyértelmű.

Az, hogy a házi orvos és az asszisztens partnerként jelenik meg a munkavégzésben az orvosok beszámolóiból és a megfigyelésekből is kitűnik, nem az én saját „ötletem”. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy az asszisztens bármilyen munkát átvehet az orvostól, ahogy ez a cikkben nem is szerepel. A megfogalmazás pontosan így hangzik: „Ennek alapja részben a közös munka, részben az, hogy az EGYES munkaszakaszokat felváltva is végezHETi az orvos és az asszisztens” (kiemelés tőlem). A betegnapló vezetése, az EKG-vizsgálat lefolytatása, a recept kinyomtatása, a beutaló kitöltése (nem aláírása) stb. gyakran közös munka, amely valóban egy közös munkarendbe illeszkedik. Ezt a példák is mutatják: „Táppénzes papírt adjunk-e?”, „Mit mérünk múltkor, [asszisztens neve]?”; továbbá az orvosokkal készített interjúk is ezt támasztják alá. Az oltást ’védőoltás’ értelemben (ahogy a tanulmányban is használtam) jellemzően az orvos adja be, de előfordul az is, hogy az asszisztens (erről mind személyesen, mind beszámolóik alapján meggyőződhettem).

Sajnálatos igazság az is (számos beteg beszámolója alapján), hogy vannak helyek, főként állandó orvoshiánnyal küszködő településeken, ahol az asszisztensök látnak el törvényileg az orvosi hatáskörbe sorolt feladatokat. Ez sajnálatosan magyar jelenségnek tűnik, és valószínűleg az orvoshiánnyal és a leterheltséggel is szorosan összefügg. Nemcsak házi orvosi rendelőkben, de kórházakban is megfigyelhető hasonló jelenség. Sokszor az ápolók, nővérek is kötelesek olyan feladatokat is ellátni, amelyeket kizárólag orvos végezhetne. Ezt igazolja az a 144 magyar konfliktustörténetet feldolgozó kutatás is, amely a gyógyítók munkahelyi konfliktusait elemzi egy összehasonlító (1), nemzetközi (amerikai–svájci–magyar) vizsgálat keretein belül (5, 6). Lássunk egy „beszédet”, de egyáltalán nem egyedül példát, amely egy 42 éves nővér beszámolójából származik, aki egy transzplantációs osztályon dolgozik:

„Nekem általános nagy konfliktusom az, és inkább így beszélek, hogy nagyon sokszor dolgozunk az orvosok helyett, amit nem tudok, és egyszerűen nem tudok elfogadni. Csak bele vagyok kényszerítve ebbe, mert hiába van, mondjuk, munkaköri leírásunk, amibe meg van határozva, hogy mi a mi feladatkörünk, hiába végeztem el egy főiskolát, ami sok mindenre jogosít, de nagyon sok mindenre meg is tanítottak, hogy mi az, amit biztos, hogy nem szabad, mert nem ápolói kompetencia. Mégis nap mint nap, és talán ez a legterhelőbb, hogy nap mint nap bele vagyok ebbe kényszerítve, hogy az orvosi feladatokat végezzem el, holott tudom, hogy törvényt szegek, jogszabályt szegek meg, saját magam ellen megyek, és nem véd meg senki, ha baj van.”

Magyar sajátosságnak tűnik a munkaszervezési feladatok pontatlan meghatározása, az alá-fölé rendeltség, főleg annak „feudalisztikus”, ki nem mondott jellege és a nem megfelelő minőségű tájékoztatás. Tehát a gyakorlat sokszor nem elég „tisztá”.

IRODALOM

1. Csupor Éva, Kuna Ágnes, Pintér Judit, Kaló Zsuzsa, Csabai Márta *Konfliktustípusok és konfliktuskezelés magyar egészségügyi dolgozók körében* Orvosi Hetilap 2017;158/16:625–32.
2. Domonkosi Ágnes, Kuna Ágnes *A tetszikelés szociokulturális értéke. A tetszikelő kapcsolattartási stílus szerepe az orvos-beteg kommunikációban* Magyar Nyelvőr 2015;139/1:39–63.
3. Kuna Ágnes, Kaló Zsuzsa *Orvos-beteg kommunikáció és az érzelm-kifejezés nyelvi elemzése a családorvosi gyakorlatban* A Magyar Pszichológiai Társaság XXII. Országos Tudományos Nagygyűlése, Budapest 2013.
4. Kuna Ágnes, Kaló Zsuzsa *Az orvos-beteg kommunikáció a családorvosi gyakorlatban*. In: Veszelszki Ágnes, Lengyel Klára (szerk.) *Tudomány, technolektus, terminológia. A tudományok, szakmák nyelve* Budapest, Éghajlat Könyvkiadó 2014:117–30.
5. Kim Sara, Buttrick Elisabeth, Bohannon Isaac, Frans Elise, Shannon Sarah E. *Conflict Narratives from the Health Care Frontline: A Conceptual Model* Conflict Resolution Quarterly 2016;33/3:255–77.
6. Kim Sara, Bochatay Naike, Relyea-Chew Annemarie, Buttrick Elisabeth, Amdahl Chris, Kim Laura, Frans Elise, Mossanen Matthew, Khandekar Azhar, Fehr Ryan, Lee Young-Mee *Individual, interpersonal, and organisational factors of healthcare conflict: A scoping review* Journal of Interprofessional Care. 2017;31/3:282–90.

Láng Miklós

Az 1. számban, a MOTTÓKERESŐBEN Balogh Lajos megkérdez, hogy egyetértek-e a javaslatával: „Anyanyelvünk a világ kincse” című gondolatát jónak találom. Azt szeretném hozzáfűzni, hogy az „Anyanyelvünk” helyett azért írtam „Sajátos nyelvünket”, mert anyanyelve mindenkinek van, viszont a magyar nyelvet sajátosnak tudom.

Egy érdekes magyarázatot olvastam erről, bár nem tudom, hogy ez igazolja-e azt, hogy a magyar nyelv egyetlen más nyelvből sem származik, ezért sajátosság: nyelvünkben van a legtöbb két betűből álló értelmes szó (az olaszban kettő, a franciában 20), a magyarban vagy 50.

Balogh Lajos

Ami Láng Miklós nyugalmazott szerkesztő úr sorait illeti, okos érvelésével egyetértetek. Egy nemzeti jelmondatba ugyanakkor szerintem inkább az emelkedett tartalmakat hordozó szavak illenek.

Ludányi Zsófia: *Ki nem magyar? Válasz Berényi Mihálynak*
TISZTELT PROFESSZOR ÚR!

A *Magyar Orvosi Nyelv* 2016/2-es számában megjelent vitaindító tanulmányomhoz (2) írott hozzászólására (1) szeretnék válaszolni, pontosabban egy félreértést eloszlatni. Írásomban Simonyi Zsigmondot idéztem, aki szerint egy-egy szó, nyelvi forma akkor helyes, ha azt a magyar anyanyelvűek kisebb vagy nagyobb közössége használja. Professzor úr a válaszában ezt írja: „Bevállal, fölállal, elvállal, vállal. Én, magyar anyanyelvűként csak a negyediket használom, nagyritkán a harmadikat is. Az utcán, a tévében, a fiatalok között a *bevállal* uralkodik. Akkor én nem vagyok magyar?”

Véleményem szerint egyáltalán nem következik az elmondottakból az a megállapítás, hogy az, aki nem mond *bevállal*-t és *fölállal*-t, az nem magyar, de ha mégis valaki számára félreérthetően fogalmaztam, s akaratomtól függetlenül megbántottam, úgy elnézést kérek. Természetesen senkinek a magyarságát nem állt szándékomban kétségbe vonni. Arra szeretném felhívni a figyelmet, hogy valójában nem létezik olyan, hogy „a” magyar nyelv. Mindenki a magyarnak egy változatát beszéli. Professzor úr alapnyelvében (elsődleges nyelvváltozatában, anyanyelvváltozatában) nem szerepel a *bevállal* és a *fölállal*, ezért sérti a fülét; az én anyanyelvváltozatomnak (minden bizonnyal az életkori különbségek miatt) teljes mértékben része a *felvállal*, sőt a *bevállal* is. Ez utóbbit, bevallom, jó néhány évvel ezelőtt magam sem kedveltem (s ezt ismét magánemberként mondom, mert a nyelvészek nem tisztelték a kérdést, azaz az egyes nyelvi formákról). Idegenkedésem oka az volt, hogy elsősorban a televíziós valóságshow-k kétes hírnevű szereplőinek nyelvhasználatában talákoztam a sok *bevállal*-al. Érdekes azonban megfigyelni, hogy amikor bizonyos szavak, nyelvi formák nem tetszenek nekünk, valójában attól a társadalmi csoporttól, beszélőközösségtől idegenkedünk, amely az adott szót, nyelvi formát használja.

Professzor úr következő példája: „A képernyőn eltakart arcra ma azt mondják, hogy *kitakart*. Az én szótáramban ez a *beta-kar*, *eltakar* ellentétje. Ilyenkor azt állítják a nyelvészek, hogy »Fejlődik a nyelvünk!«”. Folytatva az előző gondolatmenetet: az is teljesen természetes, hogy míg az Ön alapnyelvében nincs helye a *kitakar* ’arcot eltakar’ szónak, másokéban helye van. Senkinek nem kell beépítenie az aktív szókincsébe ezt a szót, ha nem tetszik neki, de jó, ha tudomásul veszi: a magyar beszélőközösség jelentős része használja. Hogy a nyelvészek azt állítanák, a *bevállal*, *felvállal* stb., tehát a „főlöleges” igekötős igék keletkezése a nyelv fejlődésének jele, az azonban nem állja meg a helyét. A *fejlődik* szó azt jelenti, hogy egy

„alacsonyabb” állapotból, szintről alakul a nyelv egy „magasabb”, fejlettebb felé, erről azonban szó sincs; a nyelvészek nem állítják, hogy a nyelv fejlődik. A nyelv nem fejlődik (és persze nem is romlik): egyszerűen csak változik.

Professzor úr említést tesz a fiatalok utcai nyelvhasználatáról. Bizony, szlengszavakat használnak, amelyek lehet, hogy nem tetszenek nekünk. De semmi értelme összehasonlítani a fiatalok személyes nyelvhasználatát például a mai tudományos közlemények nyelvével: két teljesen eltérő nyelvhasználati szintérről van szó, amelyben egészen más normák érvényesülnek. Magyarórai fogalmazásban, dolgozatban bizonyára egy „mai fiatal” sem használna szlengszavakat (amelyeket az osztálytársaival való beszélgetésben egyébként igen), mivel tudja: ezek a szavak egyszerűen nem illenek bele a tudományos stílusba. „Akkor miért van a tantárgyak között a magyar nyelv?” – kérdezi Professzor úr. A válasz: pontosan azért, hogy az előbb elmondottakat megtanulják. A jó magyartanár nem tilalomfákat állít (például: „Nincs olyan, hogy *deviszont!*”, „*Hát*-tal nem kezdünk mondatot!” stb.), hanem megismerteti a diákokat a nyelv működésével; hogy különféle nyelvhasználati szinterek, közléshelyzetek vannak, amelyek más-más stílust, nyelvhasználatot követelnek meg: hogy „helyes”, létező magyar szó a *bevállal*, amelyet nyugodtan használhatnak a családban, barátaikkal, de magyardolgozatba (és később például egy szakdolgozatba) lehetőleg ne írják bele.

Végezetül szeretném megköszönni Professzor úrnak a vitaindító cikkemhez fűzött hozzászólását, és remélem, hogy válaszával sikerült eloszlatni a félreértést.

Tiszteletteljes üdvözlettel

Ludányi Zsófia

IRODALOM

1. Berényi Mihály *Hozzászólás Ludányi Zsófia cikkéhez Magyar Orvosi Nyelv* 2016;2:96–7.
2. Ludányi Zsófia *A nákolástól a „töltelekszavakig”. Gondolatok a(z orvosi) nyelvművelésről és a nyelvi normákról Magyar Orvosi Nyelv* 2016;2:86–96.

HOZZÁSZÓLÁS

Bősze Péter

„...a nyelvhelyesség ügye nem nyelvészeti szakkérdés,
hanem közügy, mindnyájunk ügye.”

Kodály Zoltán, 1974

A *Magyar Orvosi Nyelv* előző számában Ludányi Zsófia vitaindító írását közzeltük, amelyhez Berényi Mihály is hozzászólt. A fenti levél válasz erre a hozzászólásra; nyugalmazott egyetemi tanár és fiatal nyelvész nézetváltása.

Az anyanyelv a létünk alapja, nem csoda, hogy mi, akik már túl vagyunk életünk delelőjén, és sokat foglalkoztunk a nyelvvél – leginkább mint tudományírók –, másként látjuk

a magyar orvosi nyelv, a magyar nyelv helyzetét, mint a szabadelvűen tanított fiatal nyelvészek. Léven természettudósok, a nyelvet is ekként szemléljük. Annál is inkább, mert a nyelv „él”, hiszen a folyton változó él. Az élő valaminek biológiai természete, hogy sérülhet. Tudom, hogy a nyelvnek nincs biológiája a szó sejtteni értelmében, de a törvény vonatkozik rá: nagyon is sérülhet, és el is tűnhet; ezt példák százai igazolják. Ha sérül, gyógyításra szorul. Igen, de hogyan állapítom meg a sérülést? Ludányi így ír: „A nyelv nem fejlődik (és persze nem is romlik): egyszerűen csak változik”. Ha a nyelv nem romlik, akkor nem is sérülhet. Ez a bökkenő, ez a nézetkülönbségek alapja. Természettudományos szemmel: valami eltűnését romlás előzi meg, kivéve az erőszakosságot; a nyelv esetében például a nyelvet beszélők kiirtását. Az orvoslással foglalkozók a nyelv bizonyos változásait romlásnak kóris-mézik, hasonlóan a test apró félremozdulásaihoz, amelyek még csak sejtetik a bajt. Számomra az, hogy „a nyelv nem romlik” nem értelmezhető. Már csak ezért sem, mert minden viszonyított.

Büszkék vagyunk arra, hogy a legkorábbi íráslelkünket is megértjük; nem úgy, mint például az angolok, akik Shakespeare nyelvét már olvasni sem tudják. Kedves fiatal szabadelvű nyelvész barátaim, nem óriási kár ez? A világ legnagyobb írójának írásait az anyanyelvűek „fordításban” ismerik. Óriási nyelvészeti kincs veszett el. Lehet, hogy a mi utódaink Arany Jánost „fordításból” fogják tanulni? Eleink vigyázták a nyelvet, nem engedték, hogy idejussunk. Talán a szabadelvűeknek is érdemes elgondolkodni azon, hogy az a nyelvváltozás, amely előbb-utóbb a csodálatos magyar irodalmi hagyomány elavulásához vezet, mégiscsak nyelvromlás. Talán mégis inkább őrizni kellene a nyelvhasználatunkat, beleértve a szavakat, szótársításokat (igekötők például), mondat szerkesztéseket, szövegezést, semmint szabadjára engedni, „tanulatlanok” nyelvhasználatát szerint tartani helyesnek. Ezért mondjuk, hogy irányítani kell a nyelvhasználatot. Számomra döbbenetes az, hogy „a nyelvésznek nem tiszte értékítéletet mondani az egyes nyelvi formákról”. Orvosi hasonlattal élve, ez olyan, mintha a folyvást alkoholt ivó emberről nem lenne tisztem véleményét mondani. Nagyon is tisztem, hogy óvjam a bajtól, a végzetétől. Így gondolom ezt a nyelvről, a nyelvészek feladatáról is.

Lehet úgy vélni, hogy az idegen szavak használata nem nyelvromlás? Ha egy érszakaszt idegen anyaggal helyettesítik, még jól működik, de az ér már elromlott. A magyar szó helyettesítése idegennel pontosan ugyanez. Ha az ér több szakaszát is idegennel helyettesítem, a működése is megsínyli: megváltozik a „mondatszerkesztése”; egyre kevésbé emlékeztet önmagára. Ha az ér még további részeit is idegenesíteni kell, előbb-utóbb összeomlik a keringés, miként a nyelv is, ha az idegen szavak mennyisége túllép egy határt. A főösleges, vagyis a magyar szóval kifejezhető idegen szavakról nem is beszélve. Nekem ez olyan, mintha ép eret helyettesítenék idegen anyaggal.

Szokásom, hogy tanulok az unokáimmal, nem is árt az elemi iskolában tanultakat feleleveníteni. A minap egyik magyar kifejezés idegen változatát is tanították. A kilencéves kis-

lány gyermeki ártatlansággal kérdezi: miért kell ezt tudni, hiszen van jó magyar szó helyette, mindenki érti is? Nem fűzők megjegyzést hozzá. Jut eszembe Tolcsvai Nagy Gábor *Idegen szavak szótára*. Van benne vagy 50 000 szó! Tetemes része fölösleges, mert van magyar megfelelője. Ennyi jött a nyelvünkbe! A töredéke elég lenne néhány idegen nyelv megtanulására.

A nyelvész Szabó T. Attila írta: „[...] az idegen szó dédelgetése nem szókincsbeli gazdagodást, hanem éppen ellenkezőleg, szegényedést jelent. Egy sereg magyar szót hagyunk figyelmen kívül, mikor idegen szót használunk.” Ezt a saját tapasztalattal százszorosán alátámaszthatom. Én is úgy vélem, hogy a fölösleges idegen szó a nyelv élődíje: felfalja a magyart.

Értetlenül olvasom:

„Érdemes azonban megfigyelni, hogy amikor bizonyos szavak, nyelvi formák nem tetszenek nekünk, valójában attól a társadalmi csoporttól, beszélőközösségtől idegenkedünk, amely az adott szót, nyelvi formát használja”.

Engem a nem tetsző nyelvi forma zavar, nem pedig azok, akik beszélnek. Egyébként a „nem tetsző” nyelvi formák nem is korlátozódnak egyetlen beszélőközösségre, bizony átveszik mások is.

Nem tudom értelmezni a következő mondatot sem:

„A jó magyartanárnak nem tilalomfákat állít (például: „Nincs olyan, hogy *deviszont!*”, „*Hát*-tal nem kezdünk mondatot!” stb.), hanem megismerteti a diákokat a nyelv működésével; hogy különféle nyelvhasználati szinterek, közlőhelyzetek vannak, amelyek más-más stílust, nyelvhasználatot követelnek meg: hogy „helyes”, létező magyar szó a *bevállal*, amelyet nyugodtan használhatnak a családban, barátaikkal, de magyardolgozatba (és később például egy szakdolgozatba) lehetőleg ne írják bele”.

Elképzelhetetlen, hogy azok, aki lépten-nyomon *bevállalt* mondanak, írnak, adott esetben a helyénvaló *elvállal* szót fogják használni. Természetesen ez csak egy példa, a hasonló szavak tömegére gondolok; a megállapítást erre vonatkoztatom. Olyan sok szó, amelyet a magyartanárnak mind nem tárgyalhat. Azt sem értem, hogy mi baja lenne a *bevállalt* használó beszélő közösségnek, ha *elvállalt* mondana, mert a magyartanárnak tilalomfát állított. Nem értenék meg egymást? Bizony könnyebb lenne a helyzetük, ha nem kellene azon gondolkodniuk, hogy mi a helyénvaló, amikor azt kell használni. Mi értelme az ilyesminek? Micsoda ostobaság nem a helyénvalót megtanítani a gyermekeknek! Sőt, biztatni őket, hogy nyugodtan használják a nem helyénvalót az ő körükben. Senki nem gondolhatja komolyan, hogy ez helyes. Kérem, ne értsenek félre: tudom, hogy van belső nyelvi két-nyelvűség, például tájnyelvek, de az teljesen más. A tájnyelv csoda, színesít, hagyomány; vigyázni kell rá.

A kiragadott példákkal a gondolkodásunkra akarok rávilágítani, arra hogy miként gondolkodunk mi orvosok a nyelvről, és csapunk az asztalra, ha használatát helytelennek ítéljük. Hozzászoktunk ugyanis ahhoz, hogy amit helye-

lennek gondolunk, azonnal megtiltjuk, javítjuk a betegek érdekében – akár indulatosan is. Igen, indulatosan is – nincs ellentmondás –; a betegnek nem árthatunk. Hozzáteszem: a nyelvnek sem.

Varga Csaba

Hogyan magyaríthatnánk a *single-cell* jelzőt? Én *sejtszintűnek* szoktam, pl. *single-cell DNA microgel electrophoresis* = *sejtszintű DNS mikrogél-elektroforézis*.

Egy másik kifejezés a *monitoring*. Gyakran olvasom, hogy *monitoringozásként* használják. Ez szerintem *monitorozás* lenne (pl. *mutagénexponált egészségügyi személyzet citogenetikai monitorozása, szervesfoszfát-pesztiddel exponáltak AChE-aktivitásának monitorozása*). Köznyelvi példa: *banking* – *bankolás*, *surfing* – *szörfölés/szörfözés*, de helytelen a *shopping* – *shoppingolás* vagy *tuning* – *tuningolás*.

Még két kifejezés: *set* és *kit* 'eszközök/vegyszerek készlete'. A *set* magyaros átírásban (amikor még csak a teniszben használták) *szet* volt. Most minden reklámújságban *szettként* látható, ha valamilyen készletről van szó. *Kitre* is ez vár, ha bekerül a közbeszédbe. Lehetne ebben is állást foglalni?

VÁLASZOK

Berényi Mihály

Single-cell. Az eredeti jelentését (1966) ismerem: a *single-cell protein* = *egysejtfehérje* (szubsztrátumból bizonyos nagy-gomba- vagy élesztősejtekkel előállított fehérje, amely a sejt enzimjére jellemző). Mintha „fajlagos” lenne az a fehérje: például a gomba mást állít elő ugyanabból a szubsztrátumból, mint az alga. Varga Csabának mintha mást jelentene. A *sejtszintű* jelentését nem értem.

Monitoring. Valamit *monitoringozásként* használni szerintem is nagyon bután hangzik, inkább *monitorozás*, de az is fölösleges, legérthetőbb a *megfigyelés*, *nyomon követés* valamilyen szempontból: mutagéneknek kitett személyzet citogenetikai ellenőrzése. Utálom a *shoppingot* a *shoppingolással* együtt. Én vásárolok, vásárolgatok, nézelődöm az áruházban. A benzinkutak *shopját* az idegenforgalom miatt tűröm el.

Set, *kit* = *készlet*. Vegyszerkészlet, szikekészlet. Semmi szükség *setre*, *szettre*, *kitre*. Sajnos a *szett* játék értelemben nagyon meghonosodott, akkor maradjon meg csak ott.

Bősze Péter

Single-cell. Nem ismerem a módszert pontosan. Ezt olvasom: „The single cell gel electrophoresis (SCGE) assay is a

rapid, simple, visual and sensitive technique for measuring DNA breakage in individual mammalian cells.” Ez azt jelenti, hogy a DNS-károsodást egyetlen sejtben vizsgálják. Ha ez igaz, *egysejtesnek* mondanám. Tehát: *egysejtes DNS-mikrogélektroforézis*.

Varga Csaba

Nem egészen. Sok sejtben vizsgáljuk, csak egyenként. Azért gondoltam a *sejtszintűre*, mert a többi módszer sejttenyészet, szövetdarab vagy szerv össz-DNS-ét vonja ki, és abból dolgozik. Itt egy-egy sejt szintjén tudjuk detektálni a töréseket.

Ebben az esetben talán *sejtenkénti* mondanék.

Monitoring. Főlöszleges idegen szó, tökéletesen helyettesíthető magyar szóval; használatát kerülöm. Egyébként: *monitorizálás* a javasolt Tolcsvai Nagy Gábor szótára szerint.

Varga Csaba

A *monitorizálás* szerintem rossz megoldás. Nyilván az angol *to monitor* igéből származik (nem pedig *to monitorize*), utóbbi esetben talán indokolni lehetne. A *citogenetikai monitor* kifejezés jogszabályokban megjelent, így ezt a munkahigiénében kénytelenek vagyunk használni. Jelentése: 'citogenetikai módszerekkel követni a munkavállalót ért sugár- vagy kémiai expozíciót.' Te melyik magyar szóra gondoltál helyette?

Az idegen szavakat sokszor nem egyetlen szóval helyettesítjük; a szövegösszefüggés szerint más-más szót használhatunk, hogy árnyaltabban fejezzük ki magunkat. Például: a *citogenetikai monitor* helyett *citogenetikai felügyelet*.

Set, *kit*. A Tolcsvai-féle szótárban ez van:

kit: 1. készlet, 2. szerszámkészlet, 3. felszerelés (pl. katonáé).

szett: készlet, több összetartozó tárgy együttese (pl. ruházatban, háztartási eszközökben).

A *készlet* szó mindkettőben előfordul, de egyikre sem igazán megfelelő. A ruhaszett nem ruhakészlet, inkább ruhaegyüttes. Az *Értelmező szótár*+ ezt írja: 1. valamiből felhalmozott mennyiség, 2. tárgyaknak együtt használt, de többféle darabból álló együttese, 3. tartalék (régies).

Orvosi értelmezésben a *kit* a laboratóriumi vizsgálattal kapcsolatos, méghozzá egyetlen vizsgálathoz szükséges kellékek együttese. Például: FSH-kit az FSH meghatározásához szükséges vegyszerek, esetleg edények stb. összessége.